

KÖNYVEK

Csizmadia Zoltán

ROBERT D. PUTNAM: BOWLING ALONE. THE COLLAPSE AND REVIVAL OF AMERICAN COMMUNITY

(New York: Simon&Schuster, 2000)

A társadalomtudományi szakirodalomban a hetvenes évek közepétől kezdődően komoly szerepet kap a társadalmi tőke fogalma. A téma Mark Granovetter (1988), Pierre Bourdieu (1997) és James S. Coleman (1996, 1998) munkái révén vált egyre népszerűbb tudományos vizsgálati kategóriává. Robert D. Putnam a Harvard Egyetem professzora, az olasz és az amerikai civil társadalommal kapcsolatos munkáival (1993a, 1993b, 1995a) eszmecserére, és konceptuális álláspontjuk újragondolására, vagy megerősítésére ösztönözte a témában érintett szereplőket. Putnam a kilencvenes évektől kezdődően az egyik legfontosabb szereplőjévé vált a társadalmi tőke fogalma és mérhetősége körül kialakult szakmai vitáknak. A bemutatásra kerülő monográfia a *Journal of Democracy* hasábjain megjelent (1995b), az amerikai közösségek válságával és a csökkenő társadalmi tőke kérdésével foglalkozó vitaindító gondolatokon alapul.

Putnam problémafelvetésének az alap gondolata úgy fogalmazható meg, hogy az amerikai társadalom közösségi alapú társulási készségében nagyon radikális, és egy bizonyos pontig szinte láthatatlan *eróziós folyamatok* indultak be a 20. század utolsó néhány évtizedében. A bomlás jelei a közösségi alapú civil társadalom szinte mindegyik szférájában az ötvenes és a hatvanas évek „aranykorszaka” után jelentek meg, annak ellenére, hogy a civil társadalom jövője a prosperitás szempontjából nem rendelkezett fényesebb kilátásokkal a korábbi korszakokban. Persze tisztában van a szerző azzal a ténnyel, hogy az amerikai civil társadalom története több évszázada egy erősödő, majd legyengülő játéktérben formálódik folyamatosan. A közösségi élet, a civil részvételi hajlandóság egy állandó megerősödési és legyengülési folyamat két szélső pólusa között ingadozik, de az utóbbi három évtized folyamatai arra utalnak, hogy az amerikai társadalom darabokra szakadt. Mi történt az amerikai társadalom közösségi társas hajlamával, civil részvételi aktivitásával az utóbbi három évtizedben? A folyamat mögött húzódó változó társadalmi karaktereket a *társadalmi tőke* terminus használatával írja le, és megpróbálja „felboncolni” a negatív tendenciák háttérelemeit is.

A válaszkeresési folyamat összetettségét jól érzékelteti a könyv világos szerkezete, logikai stabilitása. Öt nagyobb részre tagolódik a huszonnégy fejezetből álló munka. A bevezető rész a társadalmi változások alapvető jellemzőit taglalja és felvázolja a társadalmi tőke putnami koncepcióját. A magyarázatkeresés első lépése az alapvető tények és trendek bemutatása, majd a ránk zúduló adathalmaz súlya alatt végre előkerülnek a

miért kérdésre adható válaszok is. A könyv utolsó két fejezete az empirikusan megalapozott feltáró munka következtetéseire építve a lehetséges megoldási alternatívákat tárgyalja, s egy szakácskönyvhöz hasonlóan megadja a problémakezelés receptjeit, bár az összetételi és a sorrendi kérdéseket óvatos nagyvonalúsággal kezeli. A könyv *végző konklúziója* röviden úgy foglalható össze, hogy ha sikeres és fejlődő társadalomban szeretnénk élni, akkor szükségszerűen újra kapcsolatba kell lépünk egymással, újra kell gondolni az individualizmus és a kollektívizmus kategóriáit, és át kell értékelni a társulási hajlamról, a voluntarizmusról és a bizalomról alkotott képünket (ez megítélésünk szerint persze nem csak az Egyesült Államokra vonatkozik).

A társadalmi tőke putnami koncepciója

A társadalmi tőke fogalmának problematikájával foglalkozó tanulmányok (Adler–Woo Kwon 1999; Baker 2000; Lin 2001; Portes 1998; Woolcock 1998) „rendezési terveiben” sok elem gyökeresen eltér egymástól, de abban szinte mindegyik megközelítés egyetért, hogy milyen fogalmi irányvonaléhoz sorolja Putnam koncepcióját. Az általa végigvezetett interpretációs séma normatív alapú, a fő témasík a társadalmi integráció, a kölcsönös kötelezettségek és elvárások, a bizalom és a civil részvétel kapcsán domborodik ki. Az elemzés ebben a sémában csoportszinten mozog, a társadalmi tőke a bizalommal, a kölcsönös támogatással azonos, mely egyben alappillére is a kooperatív társadalmi cselekvésnek. A vizsgálati célközeg pedig valamilyen közösségi formáció. A longitudinális adatokra épülő felmérés egy adott országra, vagy esetleg több bizonyos karakterében eltérő nemzetre terjedhet ki.

Az általános társadalmi tőkeelmélet alapelve az, hogy a társadalmi hálózatok *értéket jelentenek*, a hálózatokká szerveződő társadalmi kapcsolatok behatárolják az egyének és a csoportok produktivitási mozgási pályáját. A könyvben „civil erényként” megfogalmazott társadalmi tőke utal az egyének közötti relációkra, a kapcsolatokból felépülő hálózatokra, és a hálózatokat működtető generalizált és specializált reciprocitási elvekre is. A társadalmi szerveződés azon jellemzőinek az összességeként írható le a társadalmi tőke, amelyek biztosítják a koordinációt és a kooperációt a kölcsönös haszonszerzés érdekében. Ilyen jellemzők lehetnek a hálózatok, a normák és a társadalmi bizalom. Megítélése szerint a társadalmi tőke abban az esetben a leghatékonyabb, ha a kölcsönös társadalmi kötelek sűrű hálózatába ágyazódik. A szerző a könyv alapját képező témakör fogalmi letisztázásakor felhívja a figyelmet a társadalmi tőke *kétarcúságára*. A „magán jószág”-ként definiált irányvonal az egyéni aspektusokra helyezi a hangsúlyt. Ebben a formában a társadalmi tőke az egyéni érdekek által vezérelt kapcsolatépítés eredménye. A „közjószág” jellege abból adódik, hogy ugyan nem a közösségek alakítanak ki társadalmi kapcsolatokat (nem ők fizetik meg a költségeit), de ennek ellenére részesednek a hálózati mechanizmusok pozitív és negatív következményeiből. A putnami társadalmi tőke koncepció kulcseleme tehát egyrészt az *általános reciprocitás* elve, másrészt az ezen alapuló *bizalom*, amely „megolajozza” a társadalmi élet szinte minden területét, lehetővé téve a kölcsönös előnyök érdekében létrejövő társadalmi kooperációt.

Putnam a pozitívumok mellett nem feledkezik meg a társadalmi tőke árnyoldaláról sem, mivel az a többi tőkeformához hasonlóan *antiszociális célok* megvalósításához is

hozzájárulhat. A témával kapcsolatos alapvető probléma pontosan a pozitív és a negatív külső társadalmi hatások (*externalities*) nyugtalanító kettősségén alapul: hogyan lehet a társadalmi tőke pozitív külső hatásait (kölcsonös támogatás, együttműködés, bizalom, kollektív intézményi/szervezeti alapú hatékonyság) úgy maximalizálni, hogy a negatív hatásokat (szektarianizmus, etnocentrizmus, korrupció, szervezett bűnözés, társadalmi kirekesztés) a lehető legminimálisabbra csökkentsük? A könyv erre a kérdésre komolyan meg sem próbál válaszolni, éppen elég fejtörést jelent a szerzőnek az, hogy miként lehet a közösségi alapú szerepvállalási hajlandóságot, a társulási készséget makrotársadalmi szinten újraéleszteni.

Trendek és mérőszámok

Putnam kutatási alapproblémájának alátámasztására lenyűgöző mennyiségű és meglepően sokrétű adatot gyűjtött össze (a szerző honlapján www.bowlingalone.com/ elérhetőek a felhasznált empirikus források lelőhelyei). Vizsgálati módszerének lényegét röviden *három alapelv* köré csoportosítja: 1) nem nyújthat tudományos értelemben megbízható információt az az adat, amelyet legalább két egymástól független forrás nem erősít meg; 2) a tények és bizonyítékok lehető legszélesebb körét kell áttekinteni minden egyes kérdéskör esetén, alapvetően soha sem lehet megelégedni egyetlen csinos és passzentes mutatóval; 3) a társadalmi tőke és a civil részvételi hajlandóság trendváltozóinak az áttekintése során — a komplex társadalmi keretből következően — a lehető legszélesebb körű empirikus tények ütköztetésére van szükség.

Putnam céljaihoz a statisztikai mérés két módszerét használja. Az első azoknak az információknak a vizsgálata, amelyek a csoportokra és a csoporttagságra, valamint a társadalmi és politikai részvétel mutatóira vonatkoznak (szervezeti és intézményi adatárak, tagnyilvántartások, stb.), a másik metódust pedig a longitudinális kérdőíves adatfelvételi módszerek jelentik (*General Social Survey, National Election Studies, Robert Social and Political Trends, DDB Netham Life Style Surveys*).

A társulási hajlam eróziós folyamatainak empirikus „bizonyítékait” *hét dimenzióban* vonultatja fel. A részvételi hajlandóságot a politika, a társadalmi szerveződések és a vallási aktivitás kapcsán ismerteti, áttekinti a munkahelyi kapcsolatok változási tendenciáit, az informális — főként családi, baráti és szomszédi — kötelékek sajátosságait. Két fejezetben tárgyalja az altruizmus, a voluntarizmus, a filantropia társadalmi megnyilvánulásának nyomait, valamint kitér a reciprocitás, a becsületesség és a bizalom (a társadalmi tőke alapvető elemei) alakváltozásaira is (*1. táblázat*).

Putnam adatai arról tanúskodnak, hogy az amerikai társadalom szervezeti és egyéni alapú társulási készségének a mutatói minden egyes vizsgálati dimenzióban *radikális csökkenésnek* indultak a hatvanas évek végétől, a hetvenes évek elejétől kezdődően (a negatív trendek százalékos értékei bizonyos esetekben csak tíz–tizenöt, míg máskor akár ötven–hatvan százalékos relatív csökkenésekre utalnak). Azóta folyamatosan csökken a választói részvétel, háttérbe szorul a szervezeti tagság, a politikai szerepvállalás (például egy pártban), egyre több állampolgár határolódik el az aktív egyéni vagy csoportos véleménynyilvánítástól (levél, petíció, tüntetés). Ezzel párhuzamosan a civil szektor intézményi és tagsági arculata is radikális változásokon ment keresztül. Háttér-

1. táblázat

A társadalmi tőke és a civil társulási hajlandóság trendváltozói

A társadalmi tőke mutatói	
<i>Politikai részvételi hajlandóság, politikai érdeklődés</i>	
A szavazók %-os aránya az elnökválasztásokon Valamilyen tisztség betöltése szervezetben, klubban Részvétel a közösségi gyűléseken, rendezvényeken Levéliás a politikai szereplőknek (országos és helyi) Levelet írásújságok, magazinok szerkesztőségébe	Politikai pártban szerepvállalás Tagság helyi szervezeti bizottságban Részvétel politikai tüntetésen, felvonuláson Petíció gyűjtése, vagy aláírása Indult politikai tisztség betöltésért
<i>Civil szerepvállalás</i>	
Non-profit szervezetek száma (1000 főre) Az egy szervezetre jutó tagok száma Hivatalos tisztség vagy bizottsági tagság civil szervezetben	Tényleges tagságon alapuló szervezetek száma A részvételi tagsággal rendelkező tagok száma egy szervezeten belül Az egy szervezetre jutó éves összefüggések gyakorisága
<i>Vallási alapokon nyugvó szerepvállalás</i>	
Egyházközösségi tagság (100 főből)	Templomba járási gyakoriság (hetente)
<i>Munkahelyi kapcsolatok</i>	
A foglalkoztatottak szakszervezeti tagsága (%) A foglalkozási alapú szakmai szervezetek tagjainak a száma (relatív aránya) Közösségi érzés foka a munkatársak között	A foglalkozási alapú szakmai szervezetek száma A munkaközösséghez kötődő baráti kapcsolatok aránya az összes baráti kapcsolathoz képest A kölcsönös segítségnyújtás valószínűsége
<i>Informális társadalmi kapcsolatok (a felsorolt társadalmi aktivitások gyakorisága)</i>	
Vacsora étteremben, közös családi vacsora Közös baráti TV nézés, kártyaparti, Pletykálgatás a szomszédokkal Moziba, színházba járás, Sportrendezvények, csapatszintű sportolás	Barát meglátogatása, vagy a barát látogatása Közös reggeli kocogás Közös izsgatás munka után Szórakozóhelyek, koncertek látogatása Tagság olvasói körben, vitaklubban
<i>Altruizmus, önkéntesség, filantrópia</i>	
Önkéntes munka vállalása (évente) Adakozás, segélyezés	Véradási hajlandóság és gyakoriság Önként, juttatás nélküli segítség barátnak, ismerősnek vagy akár idegennek
<i>Reciprocitás és bizalom</i>	
A legtöbb ember becsületes (igen válaszok %-a) Részvételi hajlandóság kérdőíves lekérdezésekben A jog és a közbiztonság területén dolgozó személyek aránya 1000 foglalkoztatottra bontva	A legtöbb ember erkölcsös (igen válaszok %-a) A közlekedési szabályok betartása

Forrás: Putnam (2000). Saját válogatás és szerkesztés.

be szorultak a tényleges tagsággal rendelkező szerveződések, leredukálódott a rendszeres összefüggéseket biztosító szervezeti tagság súlya a civil szektor intézményi szereplői körében, és ezzel párhuzamosan felértékelődött a postai úton szervezett tag-

sági procedúrák alkalmazása a támogatói tábor bővítésének marketingpalettáján. A vallási közösségek korábbi társadalmi súlya (a vallás és az egyházi közösség az amerikai közösségi élet egyik alappillére, mint a civil értékek és normák, illetve a társadalmi szerepvállaláshoz nélkülözhetetlen képességek és ismeretek inkubátora), és a felekezeti hovatartozáson túlmutató vallási gyakorlatok (például a templomba járás) szerepe is módosult a kilencvenes évek közepére. A három eltérő szerveződési forma esetén megfigyelhető párhuzamos hanyatlási jelenségek szorosan összefüggenek a pontosan a hatvanas és a hetvenes évek fordulóján kezdődő *generációs váltással*. Közös háttértenyezőkre utal az a tendencia is, mely szerint minél intenzívebb részvételi hajlandóságot igényel egy adott közösségi alapú szerveződés (akár a politikai, akár civil vagy a vallás területén vizsgálódunk), annál komolyabb veszteségeket szenvedett a tagjai sorában az elmúlt évtizedek mindent átható változásai következtében.

Ellentmondóak a *munkahelyi közösségi szerepvállalásnak* (a különböző típusú társadalmi kötelek jelentős része a munkahelyi környezetben alakul ki) és a munkaerőpiaci részvételhez kötődő szervezeti formákban való tagsági alapú részvételnek a trendjei is (Putnam értelmezésében a munkához kapcsolódó szervezeti formák, mint például a szakszervezetek, a különböző üzleti és szakmai alapon szerveződő társulások, a civil közösségi élet legradicionálisabb formái közé sorolhatóak az Egyesült Államokban). A munkával kapcsolatos szervezeti, részvételi trendek nem árulkodnak egyértelmű bomlási folyamatokról, de felhívják a figyelmet arra, hogy a munkahelyi és a közösségi, társadalmi élettel fokozottabb integrációjára lenne szükség. A longitudinális életmódvizsgálatok adatai alapján Putnam azt a következtetést vonja le, hogy az *informális társadalmi tevékenységek* (informális szocializációs mechanizmusok) a hatvanas évek végétől kezdődően, különböző ütemben ugyan, de komoly visszaeséseket mutatnak, ami többek között abban nyilvánul meg, hogy kevesebb idő jut a vacsora-i beszélgetésekre, a baráti kapcsolatok ápolására, a társadalmi interakciós közegeket is jelentő szabadidős tevékenységekre. Az informális közeg felhígulására utal az is, hogy fokozatosan fellazulnak a szomszédi-baráti kötelek, mint az informális alapú társadalmi kapcsolatrendszerek egyik alappillére.

A válságtendenciák boncolgatása kiterjed az *altruizmus és az önkéntesség* társadalmi jelenségére is, mivel Putnam olvasatában a társadalmi tőke mérésének, és a közösségi élet „egészségességének” központi eleme a segítőkészség, az önkéntes, bizonyos esetekben önfeláldozó (legalább is a közösség érdekében) magatartás. Ezt erősíti meg a részvételi hajlandóság, a civil aktivitás, és az altruista magatartás közti komoly korreláció is (pozitív összefüggés figyelhető meg a civil, főként szervezeti, tagsági alapú és az informális csoport alapú társadalmi aktivitás szintje és az önzetlen segítőkészség, adakozási hajlandóság, jótékony magatartás között). A társadalom integráltságának gyengülésére, illetve a közösségi életforma krízisére utal az egyre magasabb fokú passzivitás és közömbösség az imént említett trenddimenzióban.

A trendváltozók sorában kiemelt szerepe van a *reciprocitásnak és a társadalmi bizalomnak* is, mivel az általánosított (generalizált) reciprocitás (Én ezt megteszem érted/neked, most, anélkül, hogy bárminemű közvetlen viszonzást várnék érte cserébe, sőt anélkül hogy akár ismernélek, bízva abban, hogy a későbbiekben te, vagy valaki más viszonzni fogja a szívességet.), illetve ezen mechanizmusok alapját képező bizalom és becsület a társadalmi tőke alappillére, és egyben a sikeres civil alapokra helyezett közösségi élet sarokköve. Az utóbbi három évtizedben elburjánzó bizalmatlanság,

a becsületesség előfeltételezésének a fokozott hiánya alapjaiban rengeti meg a reciprocív interakciós mechanizmusokat, és aláássa a közösségi szerveződési keretek formális és informális szegmenseinek a hatékonyságát, sőt bizonyos esetekben akár a létjogosultságát is.

A lehangoló bomlási folyamatok adatrengetegében végül felbukkannak az ellentendenciák is. A szerző értelmezésben a *társadalmi kiscsoportok*, illetve a nagy *tömegmozgalmak*, valamint az új tömegkommunikációs eszközök térhódításán alapuló *virtuális közösségek* burjánzása jelentős ellenpontja lehet a korábban bemutatott erőzítési trendeknek. Egyre nagyobb népszerűségnek örvendenek a privát, informális jellegű, főként rendszeres (és tényleges) interakciókon alapuló csoportok (olvasói körök, támogató és önszervező csoportok), melyek amerikaiak millióinak az életét segítik emocionális és szociális értelemben egyaránt. A hatvanas években kezdődött a nagy társadalmi mozgalmak korszaka is (polgárjogi mozgalom, diák mozgalom, béke-mozgalom, a homoszexuálisok törekvései, majd a ma is egyre nagyobb integráló erőt jelentő környezetvédelmi és globalizáció ellenes mozgalmak), melyek megcáfolják a pervazív bomlási folyamatokról alkotott vélekedéseket. Az új tömegkommunikációs eszközök által nyújtott technikai lehetőségek kiaknázásán alapuló virtuális közösségek fokozatosan felváltják a hagyományosan, fizikai formában is megnyilvánuló közösségi formációk egyes típusait, új, jelenleg még kevésbé átlátható táptalaj jelentve a civil társulási hajlam számára.

Az utóbbi harminc év szervezeti-tagsági és a longitudinális empirikus kérdőíves adatfelvételek információinak áttekintése alapján Putnam megfogalmazza „ítéletét”, mely a magyarázatkeresést vezérlő problémákat is felvezi. Az Egyesült Államokban az utóbbi két-három évtizedben a *sűrű kötésű, multiplex, és jól begyakorolt* kapcsolódási formákat felváltották a *laza szövésű, én-orientált, specializált célokra alapozott egydimenziós* viszonystruktúrák. A nagyléptékű, közös történeti múltra visszatekintő, helyi kirendeltségekkel és összetett feladatkörökkel rendelkező „hagyományos” csoportosulások szerepét a rövid futamidejű, egy adott célra összpontosító szerveződések, kiscsoportok vették át, amelyek úgy reflektálnak az amerikai társadalom egyre cseppfolyósabb életkereteire, hogy ugyanolyan könnyen elengedik a tagjaikat, mint amilyen könnyen befogadták. A hét vizsgálati dimenzióban élénk társulási negatív trendvonalak tömkelege arra a következtetésre ösztönöz, hogy a társadalmi tőke eróziós folyamatai az amerikai társadalom szinte minden szintjén és szegmensében megjelentek az utóbbi évtizedekben, és legfeljebb csak a dinamikájuk tér el egymástól, de az irányuk nem.

Lehetséges magyarázatok

Putnam áttekinti az amerikai közösségek összeomlásával kapcsolatos trendekre adható *alternatív magyarázatok* irányvonalait az egyes vizsgálati dimenziókban megjelent szakirodalmak alapján. A kauzális elemek öt nagyobb kérdéskör mentén csoportosíthatók: 1) a gazdasági változások (az üzlet, és az idő társadalmi „nyomása”; az amerikai gazdaság szerkezeti változásai és az ebből következő nehézségek; a nők fokozott munkaerőpiaci szerepvállalása); 2) a család (a kétkeresős családmódelletterjedése; a családi és a házastársi kötelékek meggyengülése, széttöredezése); 3) a térbeli mobilitáció és a szuburbanizáció; 4) a technológiai változások (az elektronikus forradalom, a

televíziózás „uralma”); 5) a társadalmi és szociálpolitikai változások (a jóléti állam; a polgárjogi mozgalmak; a hatvanas évek nagy kiábrándulásai; a polgárjogi, kulturális és erkölcsi „forradalmak”). A putnami magyarázatkeresési alapelvek megrostálják a széles palettán mozgó alternatív magyarázó faktorokat. A feltételezett kauzális reláció magyarázó elemének – értelmezésében – minden esetben korrelálnia kell a társadalmi tőke és a civil részvételi hajlandóság általa alkalmazott mutatóival. A hamis összefüggések kiszűrése céljából a lehető legalaposabban meg kell bizonyosodni arról, hogy a változások hátterében ténylegesen a feltételezett magyarázó tényező szerepel-e. Ha az összefüggés fennáll, akkor a feltételezett magyarázó faktor értékeinek is releváns változásokon kell keresztülmennie a vizsgált időszakban. És végül, minden esetben ki kell zárni annak lehetőségét, hogy a magyarázó elv a magyarázandó jelenség vagy folyamat következménye legyen (tautológia).

A *kétkeresős családmodell* elterjedése és az *amerikai gazdaság átstrukturálódása* miatti változások (a szolgáltatói és információs társadalmi keretek, a globalizálódás) mindenképpen a társadalmi időkeretek beszűküléséhez, és egyre növekvő pénzügyi szorongási tünetekhez vezettek. De a lehetséges magyarázatok ezen alternatívái Putnam szerint, mindössze tíz százalékban magyarázzák meg az általa ismertetett eróziós folyamatokat. Hasonló magyarázó ereje van a *mobilizációs és szuburbanizációs* folyamatoknak is. A földrajzi értelemben vett nagyfokú mobilitás és rugalmasság ára az utazással töltött időszak kitágulása. Ilyen értelemben a mobilitás terjedése és a szuburbanizációs trendek elterjedése a közösségi jellegű aktivitásokra, és a társadalmi kapcsolatok ápolására és építésére szánt időből csippent le egy szeletet folyamatosan. A szegregálódási folyamatok a társadalmi homogenizálódás táptalaját is jelentik, mivel olyan zárt, egységes és redundáns hálózatokat támogatnak, amelyek ritkán tartalmaznak a nagyfokú heterogenitással jellemezhető hídserű gyenge kötések, sőt bizonyos esetekben meg is gátolják az ilyen típusú társadalmi összefonódások kialakulását. Az elmúlt három évtizedben lezajló *technológiai változások* és a tömegmédia társadalmi szerepvállalásának kibővülése megteremtette az elektronikus szórakoztatóipar térhódításának az alapjait a rekreációs tevékenységek palettáján. A főként individuális alapokra helyezett elektronikus szórakozási formák (különös tekintettel a televíziózás) a szabadidő jelentős részét privilegizálják. Minél dominánsabb szórakozási formát jelent az individualizált elektronikus média, annál izoláltabbak, közömbösebbek és passzívabbak az emberek. Putnam a legnagyobb hangsúlyt a televíziózásra fekteti, és egy új TV-generáció jellemzőit is felvázolja (a napi televízió-nézés órászáma nagyon magas, a háttértévézés dominánsabb mint a célirányos, egyre nő a csatorna-szörfösök aránya, a tudatos információszerzésen alapuló felhasználói profilokat háttérbe szorítja a kizárólag szórakozási céllal jellemezhető felhasználói profil). Megítélése szerint a technológiai változásokra épülő életvitelbeli változások huszónöt százalékkal magyarázzák a társadalmi tőke eróziós folyamatait. A magyarázatkeresési folyamatban a legjelentősebb faktor az amerikai társadalomban jelentkező *generációs alapú változási tendenciák* jelentik, amelyek ötven százalékban magyarázzák a részvételi hajlandóság és a társulási készség bomlási trendjeit. Összevetette a különböző korcsoportok civil szerepvállalási hajlandóságának eltéréseit 1972–75 és 1996–98 között. Megállapítása szerint, a legfiatalabb generációban (18–29 évesek) majdnem minden vizsgált dimenzióban több mint ötven százalékos relatív csökkenése figyelhető meg a szerepvállalási aktivitásoknak, ami azt jelenti, hogy a kilencvenes évek végének

fiatalságában radikálisan csökkent a civil társulási készség és hajlandóság a hetvenes évek fiatal generációjához viszonyítva. A generációs váltás mentális és szociális kihatásai is nyomon követhetők az adatokban (öngyilkosság, lelki és fiziológiai zavarok). A társadalmi értékek átstrukturálódása is komoly összefüggésben áll a generációs változásokkal: a fiatal korcsoportokban kevésbé jelent fontos értéket a patriotizmus, ezzel szemben jelentős értéket tulajdonítanak a pénznek és az önmegvalósításnak. Putnam szerint tehát a *legfontosabb oka* a megfigyelt változásoknak az, hogy az amerikai társadalomban egy radikális, generációs alapú átalakulási folyamat ment végbe, amely az értékek és normák, illetve az ezek által koordinált és irányított társadalmi aktivitások jellemzőiben töréseket, vagy legalábbis irányváltozásokat okozott.

Mi a teendő?

A társadalmi tőke bomlási tendenciáinak és lehetséges kauzális faktorainak áttekintése után Putnam felhívja a figyelmet: ha elfogadjuk azt a hipotézist, hogy a társadalmi tőke előnyöket jelent individuális és kollektív, közösségi alapon egyaránt, akkor az első, és legfontosabb dolog az, hogy megértsük a működési mechanizmusát. *Öt működési mechanizmust* különít el a társadalmi tőkével kapcsolatban. A társadalmi tőke: 1) megkönnyíti a kollektív problémák megoldását, mivel receptet nyújthat a „kollektív cselekvés dinamikájára” (potyautas probléma, fogolydilemma, a közlegelők problémája); 2) a közösségi fejlődés és versenyképesség alapja (a gazdasági és a társadalmi tranzakciók költségei csökkenthetők egy magas bizalmi szintű közegben); 3) kiszélesíti a társadalmi életünkkel kapcsolatos látókörünket, tudatállapotunkat (megmutatja egyéni sorsunk miriádnyi összefonódási lehetőségét, és tényleges kapcsolódási pontját a többiekével); 4) biztosítja a sikeres célmeghatározáshoz, és célmegvalósításhoz szükséges információkat (pl. munkakeresés, csapatmunka); 5) a magas bizalmi szintű, társulásra hajlamos közeg megteremtése révén javítja az egyének életminőségét, elégedettségét, pszichés és fiziológiai stabilitását. Ezek azok a Putnam által fontosnak ítélt mechanizmusok, amelyek miatt elengedhetetlen feladat az amerikai társadalom társulási hajlamának az újraélesztése. Az empirikus adatok tükrében Putnam arra a megállapításra jut, hogy az USA magasabb társadalmi tőke indexszel rendelkező államaiban magasabb az oktatás színvonala, jobb a diákok teljesítménye és a gyermekek nagyobb jólétben és hatékonyabb szociális környezetben nőnek fel. Biztonságosabb és fejlődőképesebb lakókörnyezetekben lehet letelepedni, szilárdabb alapokra helyezkedik és dinamikusabb a gazdasági-piaci sikeresség, illetve a vizsgált térség lakópolgárainak az egészségi állapota is (mind biológiai, mind pszichológiai értelemben egyaránt) kielégítőbb azokkal a térségekkel szemben, ahol nagyobb fokú az elidegenedés, a passzivitás, ahol a társadalmi tőke legradikálisabb eróziós folyamatai voltak megfigyelhetők az utóbbi évtizedekben. A bemutatott tendenciák egyértelműen megerősítik a társadalmi tőke működési mechanizmusainak társadalmi és gazdasági fontosságát, és komoly legitimációs alapot nyújtanak a könyv záró részében megfogalmazásra kerülő cselekvési program számára.

2. táblázat

A társadalmi tőke ki- és újratermelésének szereplői és irányelvei

Szereplők	Társadalompolitikai irányelvek
<i>Oktatás</i>	
<i>Szülők, oktatók, fiatalok</i>	A civil részvételi hajlandóság mértéke ismét érje el azt a szintet, amelyet akkor ért el, amikor az érintettek nagyszülei hasonló korban jártak, de úgy, hogy a társadalmi tőke hídszerű, összekötő szerepe lényegesen nagyobb legyen a nagyszülőkéhez képest.
<i>Munkaerőpiac</i>	
<i>Munkaadók, közhivatalnokok és a munkavállalók</i>	Családbarát és közösségpárti munkakörnyezetben dolgozhasanak a foglalkoztatottak, amely nagymértékben hozzájárulna a munkaerő társadalmi törekészletének újratöltődéséhez a munkaközösségen belül és kívül egyaránt.
<i>Városfejlesztés</i>	
<i>A települési és a regionális tervezés és fejlesztés szereplői, a közösség-szervezés érintettjei</i>	A társadalom többsége kevesebb időt töltsön utazással, ingázással és több időt fordítson a szomszédi kapcsolatok ápolására, hogy egy integrált gyakorlatos-barát környezetben élhessen, amelyben az elérhető közösségi terek tervezése és kialakítása még több közös baráti és szomszédi összefüggésre adna lehetőséget.
<i>Vallás</i>	
<i>Az egyházak és hitgyülekezetek képviselői, hívők</i>	A mainál jóval intenzívebben vállaljanak szerepet az egyes vallási közösségek életében, de úgy, hogy ezzel párhuzamosan jóval toleránsabbak legyenek a más hitű és eltérő vallási gyakorlatú társaikkal szemben.
<i>Elektronikus tömegmédia</i>	
<i>„Média mogulok”, újságírók, „internet guruk”, fogyasztó állampolgárok</i>	A szabadidő eltöltésében sokkal kisebb szerepet kapjon a passzív televíziózás, hogy egyre több idő jusson az aktív kapcsolatépítésre és kapcsolattartásra. Törekedni kell olyan új elektronikus szórakoztatási és kommunikációs formák elterjesztésére, amelyek a közösségi szerepvállalást erősítik és táplálják.
<i>Művészet, kultúra</i>	
<i>Művészek, országos kulturális intézmények vezetői, képviselői, művész-barát állampolgárok</i>	Többen vegyenek részt a különböző kollektív alapú kulturális rendezvényeken, de ne csak passzív vásárlóként, érdeklődőként és csodálóként, hanem aktív szereplőként. A művészet új utakat nyithat az egymástól elkülönülő, gyakran elszigetelt és zárt társadalmi csoportok tagjainak az összekapcsolásában, ezzel is erősítve és színesítve a társulási készséget.
<i>Politika és kormányzat</i>	
<i>Kormányzati hivatalnokok, politikusok, tanácsadók és az összes állampolgár</i>	Sokkal több állampolgár vállaljon feladatokat a közügyekben, növekedjen a politikai és a civil alapú részvételi hajlandóság.

Forrás: Putnam (2000). Saját válogatás és szerkesztés.

A munka kritikai dimenziójának középpontjában tehát az áll, hogy az amerikai társadalom *kapcsolathiányos*. A cél a társadalmi tőke ki- és újratermelése, amelynek az első lépése a jelenlegi problémák megnevezése, feltárása és megértése (a most bemutatott kutatási eredmények talán ezen a téren a legsikeresebbek). A közösségi élet újra-élesztése alapvetően két szinten kell, hogy mozogjon: kollektív-szervezeti és individuális szinten. Egyrészt, komoly felelősség hárul a döntéshozókra, a vezetőkre, mivel új és innovatív gyakorlatok kialakítására van szükség az erodálódott civil intézményszervezet és a civil szerepvállalási mechanizmusok területén (új struktúrák, új irányvonalak). Másrészt, ezzel párhuzamosan, felül kell vizsgálni a kollektív cselekvési hajlandóság jelenlegi paradox helyzetét az egyéni aktivitási dimenzióban, meg kell találni az újrapcsolódási pontokat a különböző társadalmi szinteken és szférákon belül, illetve az érintett szintek és szférák között. Ezek a célkitűzések *nemzeti szintű és évtizedekig elnyúló* társadalompolitikai irányelveket jelentenek, melyeknek hét kihívási szférában kell sikereket elérnie (2. táblázat).

Az imént felsorolt célkitűzések megvalósításának módszereiről hallgat Putnam. Persze, mivel ez egy hosszú távú nemzeti szintű reformfolyamat kell legyen, és fel kell, hogy ölelje az amerikai társadalom egészét (mind horizontális, mind vertikális értelemben); ezért nem is várható el a szerzőtől az, hogy a legfontosabb reformterületek összegyűjtésén és néhány általános célkitűzésen kívül bármilyen javaslatot tegyen. A problémák megfogalmazásra kerültek, az ok-okozati folyamatok szövevényes hálózata egy fokkal világosabbá vált, tényekkel lehet megalapozni a társadalmi kapcsolatokban, az együttműködésekben rejlő erőforrások társadalmi hasznát és értékét. A nemzeti szintű vita, az érdekegyeztetés és a társadalompolitikai döntések innentől kezdve nem a társadalomtudományokra háruló feladatokat.

Irodalom

- Adler, P. S.–Seok Woo Kwon (1999): Social capital: the good, the bad, and the ugly. <http://worldbank.org/poverty/scapital/library/adler.htm>
- Baker W. E. (2000): *Achieving Success through Social capital*. San Francisco, CA: Jossey-Bass. (Első fejezet: What is Social Capital, and Why Should You Care About It? 1–25.)
- Bourdieu, P. (1997): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In Angelusz R. (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 156–177.
- Coleman, J. S. (1996): Társadalmi tőke. In Lengyel György–Szántó Zoltán (szerk.): *A gazdasági élet szociológiája*. Budapest: BKE Szociológiai és Szociálpolitikai Tan-szék, 99–129.
- Coleman, J. S. (1998): A társadalmi tőke az emberi tőke termelésében. In Lengyel György–Szántó Zoltán (szerk.): *Tőkefajták: A társadalmi és a kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest: Aula Kiadó, 11–43.
- Granovetter, Mark (1988): A gyenge kötések ereje. A hálózatelemzés felülvizsgálata. *Szociológiai Figyelő*, (3): 39–60.

- Lin, N. (2001): Building a Network Theory of Social Capital. In Lin, N.–Cook, K.–Burt R. S. (eds.): *Social Capital: Theory and Research*. New York: Aldine De Gruyter, 3–31.
- Portes, A. (1998): Social capital: Its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology*, 24: 1–24.
- Putnam R.D. (1993a): The Prosperous Community: Social Capital and Public Life. *The American Prospect*, 4 (13), March 21.
- Putnam R.D. (1993b): *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton N. J.: Princeton University Press.
- Putnam R.D. (1995a): Tuning In, Tuning Out: The Strange Disappearance of Social capital in America. *Political Science and Politics*, 664–682.
- Putnam R.D. (1995b): Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*, 6: 65–78.
- Woolcock, M. (1998): Social capital and economic development: Toward a theoretical synthesis and policy framework. *Theory and Society*, 27: 151–208.